

ӘОЖ 35.087.431.3 (574)

М.Е. Калиева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

E-mail: meruert_kalyeva@mail.ru

Қазақстан Республикасының зейнетақы жүйесі: ағымдағы жағдайы және болашақ перспективалары

Зейнетақы жүйесі кез келген елдің басты әрі өзекті әлеуметтік-экономикалық мәселесі болып табылады. Қазақстанның қазіргі зейнетақы жүйесі әлеуметтік қамтамасыз етудің маңызды құраушыларының бірі және республиканың экономикасын инвестициялаудың маңызды құралы болып табылады. Зейнетақылық қамтамасыз ету жүйесінің реформаларының бағыты халықты зейнетақылық қамтамасыз ету шығындарындағы мемлекет үлесін барынша төмендетуге негізделген. Қазақстанда зейнетақы жүйесін реформалау ТМД елдерінің ішінде ең бірінші жүргізілгендіктен, жинақтаушы зейнетақы жүйесіне ауысуда жүргізілген іс-шаралар көптеген елдер үшін үлгі бола алады, дегенмен соңғы әлеуметтік-экономикалық үдерістер осы жүйеге өзгерістерді енгізуді талап етуде. Оның ішінде елдегі зейнетақы жинақтарын инвестициялау тәртібін сауықтыру мақсатында, «халықтардың қартаю» үдерісін ескере отырып отандық зейнеткерлікке шығу жасына өзгерістер енгізу, жинақталған зейнетақы жинақтарын инвестициялауды реттеуде нақты тұрақтандырушы тұтқаны немесе реттеуші уәкілетті органның енгізу қажеттілігі, т.с.с шаралар өзекті болып табылады.

Түйін сөздер: зейнетақы жүйесі, зейнетақы реформасы, зейнетақы жинақтары, зейнеткерлік жас, инвестициялық табыс, инвестициялық саясат.

M.E. Kaliyeva

The pension system of the Republic of Kazakhstan: current status and future prospects

The pension system is a major and pressing social and economic problem in any country. Sovremennaya pension system of Kazakhstan - composes one of the main social and economic security and an important investment tool in the economy. Directions for reform pensions based on the reduction of public spending, while ensuring public pension capital. Reform of the pension system in Kazakhstan was the first held in the CIS, so the experience of our country can be an example of pension reforms in other countries, yet recent socio-economic developments require making amendments to the pension system. Including an important issue in dealing with our system to make changes to the retirement age given the trend of an aging population, form a reserve lever or regulatory body to regulate the investment of pension assets, etc.

Keywords: pension system, pension reform, pensions, retirement age, investment income, investment policy.

M.E. Калиева

Пенсионная система Республики Казахстан: текущее состояние и будущие перспективы

Пенсионная система является основной и актуальной социально-экономической проблемой любой страны. В данной статье рассмотрена пенсионная система Республики Казахстан как основа социально-экономического обеспечения населения. В ходе исследования были рассмотрены следующие показатели: индивидуальный пенсионный счет, пенсионные накопления населения по обязательным, добровольным, добровольно-профессиональным вложениям населения, инвестиционный доход пенсионных фондов, адекватность коэффициента номинального дохода, инвестиционный доход по умеренному и консервативному портфелю. В статье показаны динамические изменения выше указанных показателей за все время существования накопительной пенсионной системы Республики Казахстан, то есть с начала реформы до наших дней 1998-2012 гг. Исследование пенсионной системы Казахстана, особенно накопительную пенсионную систему является актуальной в условиях современных социально-экономических событий в мире и в нашей стране.

Ключевые слова: пенсионная система, пенсионная реформа, пенсионные накопления, пенсионный возраст, инвестиционный доход, инвестиционная политика.

Жұмыста зерттеуде қолданылған кейбір терминдерге, олардың мағыналарына байланысты талдаулар, бағалаулар жүргізіліп, ұсыныстар жасау мақсаты қойылған.

Мәселенің өзектілігі зейнетақы жүйесі елді әлеуметтік қамсыздандырудың маңызды құраушысы болып табылады. Зейнетақы жүйесінің дамуын және болашақ перспективаларын, сондай-ақ зейнетақы жарналарын қалыптастыру және инвестициялау тәртібін қарастыру көзделген. Зейнетақымен қамсыздандыру кез келген ел үкіметінің басты назарындағы әлеуметтік мәселелер қатарына жатады. Қазақстан Республикасында да азаматтардың қартайғанда әлеуметтік қамсыздандыруға құқықтары Конституцияда бекітілген. Әлеуметтік кепілдік берудің патерналистік схемасын адам дамуының қажеттіліктеріне, саяси реформалар мен экономиканы ұйымдастырудың жаңа нарықтық қағи-

даттарына қарай қайта өзгерту қажеттілігі туындады [1].

Қазіргі таңда зейнетақы қызметі нарығында 11 жинақтаушы зейнетақы қоры жұмыс істеуде. ЖЗҚ-лардың аймақтық желісі 79 филиал және 51 өкілдікпен сипатталады. 13 заңды тұлғаның қорлардың зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруға лицензиясы бар. Есепті күнде 10 екінші деңгейдегі банк кастодиандық қызметті жүзеге асырды, оның ішінде 6 екінші деңгейлі банк ЖЗҚ-лардың кастодиан банктері болып табылады. Жинақтаушы жүйедегі зейнетақы салымшыларының, ЖЗҚ аймақтық желісінің, кастодиан банктер санының өсуі аталған жүйенің институционалды дамығанын көрсетеді [7].

Жинақтаушы жүйенің қызмет ету жылдарында міндетті зейнетақы жарналарын, ерікті зейнетақы және ерікті кәсіби зейнетақы салымдарының есебінен дербес зейнетақы шоттарындағы оң қозғалысын төмендегі кестеден көре аламыз:

1-кесте – Зейнетақы салымдарының түрлері бойынша дербес зейнетақы шоттарының (ДЗШ) саны:

Жыл					Жұмыспен қамтылған халық саны (млн адам)
	Міндетті жарналар	Ерікті жарналар	Ерікті кәсіби жарналар	Ірі үш ЖЗҚ үлесі (%)	
1998	3 752 386	26	-	95	6,1
1999	2 994 513	7 363	-	85	6,1
2000	3 715 535	16 934	-	81	6,2
2001	4 630 205	22 071	-	79	6,7
2002	5 399 313	25 084	-	75	6,7
2003	6 164 316	27 364	-	69	7,0
2004	6 974 437	30 157	2 764	67	7,2
2005	7 613 369	32 336	3 297	64	7,3
2006	8 536 102	32 979	3 752	63	7,4
2007	9 223 712	40 904	3 848	63	7,6
2008	9 613 112	41 499	4 030	62	7,9
2009	7 732 128	41 682	4 076	60	7,9
2010	7 989 782	39 054	4 045	64	8,1
2011	8 191 541	38 265	4 085	71,8	8,3
2012	8 157 171	38 150	4 108	71	8,5

Ескерту. Статистикалық мәліметтер негізінде автормен құрастырылған [5]

ДЗШ-ның 2009 жылы күрт төмендеуі реформа барысындағы өзгерістерге байланысты болды, яғни барлық салымшылар ЗТМО-ның электронды дерегінде тіркелгеннен кейін «бір салымшы – бір қор» қағидасына сәйкес бірнеше ЖЗҚ-да тіркелу үдерісі жойылды. Салымшылардың барлық салымдары салымшы соңғы рет тіркелген ЖЗҚ-ға аударылып,

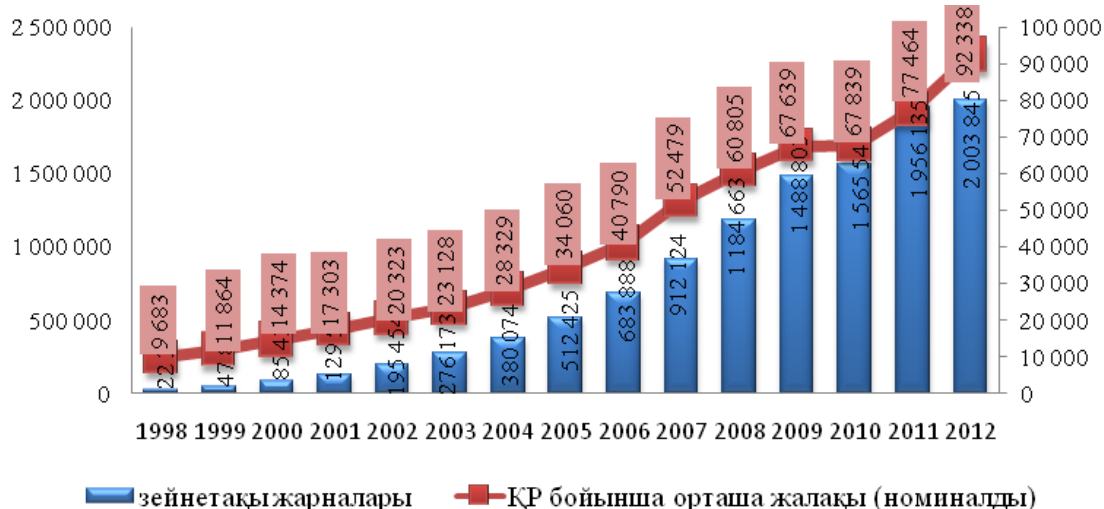
электронды дерекке енді. Міндетті зейнетақы жарналары бойынша салымшылар шоттарының саны 2012 жылы 1 наурыздағы жағдай бойынша 2 734,9 млрд теңге жинақталған зейнетақы қаражатының жалпы сомасымен (оның ішінде қалыпты инвестициялық портфель бойынша 2 701,9 млрд теңге, консервативті инвестициялық портфель бойынша – 33,0 млрд теңге) 8 157 171

дана (оның ішінде қалыпты инвестициялық портфель бойынша 7 927 280, консервативті портфель 229 891) болды. Міндетті зейнетақы жарналарын аударатын салымшылар шоттарының саны ақпанда 18 749 (0,23%) азайды, жинақталған зейнетақы қаражаты да 44,6 млрд теңгеге (1,7%) ұлғайды [2].

Ерікті зейнетақы жарналары бойынша салымшылар шоттарының саны 2012 жылы жинақталған зейнетақы қаражатының жалпы сомасы 1,2 млрд теңгемен 38 150 болса, ерікті кәсіби зейнетақы жарналары – 117,4 млн теңгемен 4 108 болды. Сондай-ақ 2012 жылы жинақтаушы жүйесінің қатысушылары 97,5% жұмыс басты халық болды. Бұл ретте қорларға міндетті зейнетақы жарнасын белсенді төлеушілердің саны 5,6 млн адамды немесе жұмыспен қамтылған адамдардың 67%-ын құрайды (1998 жылмен салыстырғанда 1,5 есеге көп). Әрине, дербес зейнетақы шоты бойынша дәл мәліметтер берілгенмен, оларды тізімге енгізуде көптеген кедергілер мен мәселелер туындайды. Мысалы, зейнетақы агентінің салымшы жеке мәліметтерінің (аты-жөні, туған мерзімі) қате енгізілуі, ЖЗҚ-ны нақты немесе қате көрсетуі, т.б. Алайда отандық ЖЗҚ-лардың мәлімдеуінше, қазіргі таңда олардың салымшылары ішінде «ауадағы» салымшылар мен «тұрып қалған» дербес зейнетақы шоттары жоқ. Қазақстан-

дағы жинақтаушы зейнетақы жүйесінің дамуы міндетті зейнетақы жарналарының қозғалысын арттыратын халықтың жұмыспен қамтылуы, жалақы өсуімен байланысты. Салымшылардың дербес зейнетақы шоты саны 8,2 млн бірлікті құрып, зейнетақы жинақтары 2011 жылдың басынан бері 393,2 млрд теңгеге немесе 17,4 %-ға көбейіп, 2 триллион 651 млрд теңгені құрады [3].

Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің даму кезеңінде зейнетақы жарналарының өсу қарқыны ЖЗЖ-ның алғашқы жылдары өте жылдам болды: 1999 жылы зейнетақы жарналарының келіп түсуі 114%-ды құраса, 2002 жылы 50%, 2009 жылы 25,7%, ал 2011 жылы салымшылардың зейнетақы жарналарын аудару қарқыны 7,4% көлемінде болды. Жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері 2 триллион 546 млрд теңгеден астам сомаға инвестицияланды, бұл барлық зейнетақы жинақтары сомасының 96%-ы. Реформаның алғашқы жылдары қорлардың инвестициялық портфелінде мемлекеттік құнды қағаздар басым болған болса, қазіргі кезде мемлекеттік құнды қағаздарда инвестициялардың үлесі төмендеген, бұл орайда корпоративтік бағалы қағаздарға және банктердің депозитіне салынған зейнетақы жинақтарының көлемі өсуін төмендегі суреттен көруге болады:

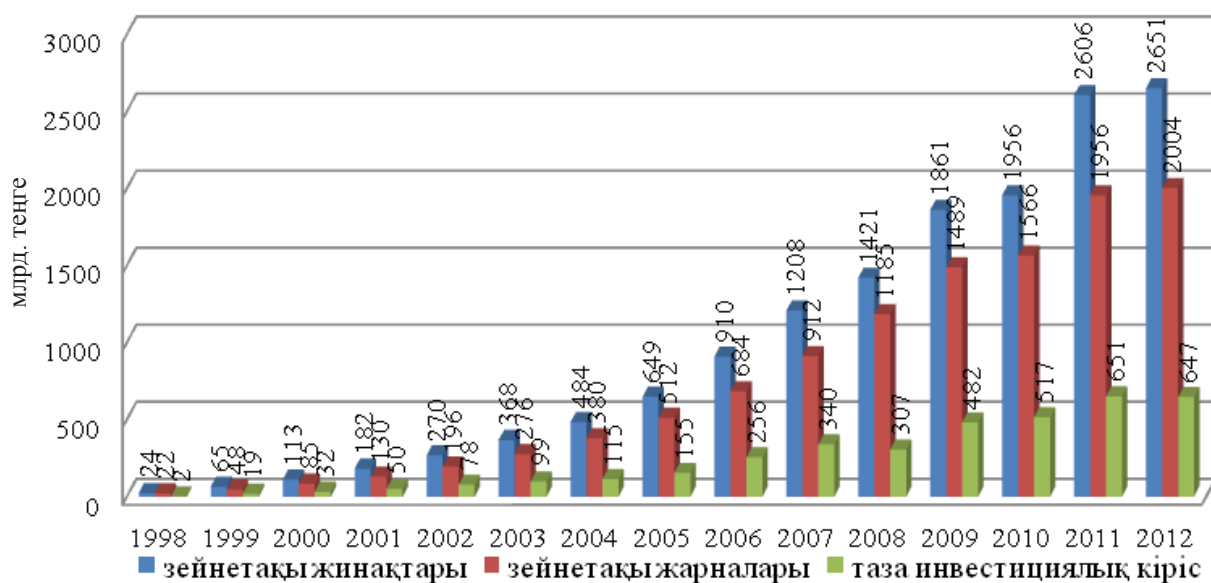
1-сурет – Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің әрекет етуі жылдарындағы зейнетақы салымдарының динамикасы

Ескерту. Статистикалық мәліметтер негізінде автормен құрастырылған [7]

Зейнетақы жарналарының келіп түсу қарқынының төмендеуі жұмыспен қамтылған халықты жинақтаушы зейнетақы жүйесіне тарту ЖЗЖ-ның алғашқы жылдарында көптеп іске асырлуымен байланысты, былайша айтқанда, зейнетақы нарығындағы қанығу үдерісі байқалды. Мысалы, 1998-2003 жылдар аралығында зейнетақы келісімшарттарын жасаған азаматтар саны өте көп болып, зейнетақы жарналарының өсу қарқыны 67% құрды. 2004-2009 жылдары «жаңа» салымшылар нарықта аз үлесті қамтып, зейнетақы жарналарының өсу қарқыны тек 32,5% көлемінде көрініс тапты. Алайда жаңа жинақтаушы зейнетақы жүйесінің 14 жылдағы кезеңінде зейнетақы жарналарының жылдық орташа өсу қарқыны 44,7%, ал жұмыс жасаушы халық санының өсу қарқыны тек 2,3%

және номиналды жалақы көлемінің орташа жылдық өсімі 17,8% өскенін ескерсек, зейнетақы жарналарының жылдық орташа өсу қарқынының анағұрлым жоғары екенін және республиканың экономикалық белсенді халқының жинақтаушы зейнетақы жүйесіне белсенді қатысуға деген құштарлығын көре аламыз [4].

Зейнетақы активтерін инвестициялаудан түскен, салымшылардың (алушылардың) шоттарына бөлінген «таза» инвестициялық кіріс сомасы (комиссиялық сыйақыны шегергенде) 2012 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша 590,4 млрд теңге болды. 2012 жылғы ақпанда «таза» инвестициялық кіріс 15,6 млрд теңгеге (2,7%) ұлғайды. Жалпы еліміздегі зейнетақы жарналары бойынша таза инвестициялық табыс динамикасы төмендегі суретте көрсетілген:

2-сурет – ҚР-дағы 14 жыл аралығындағы ЖЗЖ-ның «таза» инвестициялық табысы

Ескерту. Статистикалық мәліметтер негізінде автормен құрастырылған [7]

2008 жылы зейнетақы жинақтары бойынша жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық табысының күрт төмендеуі байқалды. Оның себебі ел экономикасында және отандық қор нарығына кері әсер еткен әлемдік қаржылық дағдарыс болды. Дегенмен 2009 жылдың өзінде зейнетақы активтері бойынша табыстылық 42%-ды құрып, өсіп

қана қоймай, дағдарысқа 2007 жылға дейінгі көрсеткіштен асып түсті. Қазақстанда өмір сүру ұзақтығына қарамастан, зейнет жасына жеткеннен кейін сақтандырылған адамға аннуитеттер төлеуді көздейтін зейнетақымен сақтандыру жүйесі де белсенді енгізілуде. 2007-2012 жылдар аралығында зейнетақы аннуитеті шартын жасаған салымшылардың саны 300 есеге (29

шарттан 6,5 мың шартқа дейін), зейнетақы аннуитеттер бойынша сыйақылар жинағы 500 есеге (32 млн теңгеден 15,8 млрд теңгеге дейін) өсті.

2012 жылы жинақталған зейнетақы қаражатын бір қордан екінші қорға аудару 1 508,7 млрд теңгені құрады. ЗАИБЖАҰ-да инвестициялық басқаруда болған зейнетақы активтерінің жиынтық көлемі 2011 жылы 392,1 млрд теңгеге немесе 17,3%-ға өсіп, 2012 жылы 2 652,2 млрд теңге болды. 2011 жылғы 1 қаңтардан бастап 2012 жылғы 1 қаңтарға дейінгі кезеңде зейнетақы активтерінің орташа айлық өсуі 32,3 млрд теңге болды [6].

2012 жылдың басынан бастап зейнетақы аннуитет шарттарына сәйкес сақтандыру ұйымдарына алушылардың жинақталған зейнетақы қаражатын аударым жасау жалпы сомасы 3,4 млрд теңгеге 2098 алушыға жүзеге асырылды, ал жалпы аударым сомасы 36,1 млрд теңгені құрады. Инвестициялық портфель құрамында да айтқарлықтай өзгерістер болды. Реформаның алғашқы жылдарында ЖЗҚ инвестициялық портфельдерінде тек мемлекеттік бағалы қағаздар болса, кейінгі жылдары әртараптандырылған және уәкілетті органмен шектелетін инвестициялық портфельдер құрыла бастады. Инвестицияланған зейнетақы активтерінің көлемі 2011 жылы 322,4 млрд теңгеге немесе 14,5%-ға артып, 2012 жылғы 1 қаңтар айында 2 546,1 млрд теңгені құрады. ЖЗҚ-лардың инвестициялық портфеліндегі ҚР эмитенттерінің мемлекеттік бағалы қағаздар үлесі 2012 жылы 1 қаңтарда инвестицияланған зейнетақы активтерінің жалпы көлемінің 45,3%-ын құрады, ол 1154,0 млрд теңгеге сәйкес. Қорлар меншікті активтері есебінен қаржы инвестицияларының негізгі үлесін ҚР мемлекеттік бағалы қағаздары инвестициялардың жалпы көлемінің 52,8%-ын құрады. ҚР эмитенттерінің мемлекеттік емес бағалы қағаздары 18,3%, екінші деңгейдегі банктердегі салымдар инвестициялардың жалпы көлемінің 26,5%-ын құрады. ҚР эмитенттерінің мемлекеттік емес бағалы қағаздар көлемінің 2011 жылы азаюы ЖЗҚ жиынтық инвестициялық портфелінде 32,4 млрд теңгені құрайды. Эмитенттер бағалы қағаздар шығарылымы бойынша дефолтқа жол берген бағалы қағаздардың үлесі 2012 жылы 1 қаңтарда зейнетақы активтерінің жалпы көлемінің 0,6%-ын құрады, бұл абсолютті мән бойынша 17,1 млрд теңге болды. 2012 жылдың 1 қаңтарынан

бастап ЖЗҚ зейнетақы активтерін мультипортфельдерге инвестициялауы шарт болды.

ЖЗҚ-лардың инвестициялық проблемаларын шешу құнды қағаздар нарығының жайкүйімен тікелей байланысты, себебі салынған зейнетақы активтерінен инвестициялық табыс алу портфельдік инвестициялар шеңберінде ғана мүмкін және орынды болады. 2012 жылдан бастап, ЖЗҚ қаржылық құралдар құрылымы бойынша және инвестициялық қатерлер деңгейі бойынша ерекшеленетін бірнеше инвестициялық портфельдерді (консервативтік, қалыпты) қалыптастыратын болады. Жинақтаушы зейнетақы жүйесі жөніндегі ақпаратты уәкілетті органның сайтында орналастыру, сондай-ақ қорлардың ақпаратты бұқаралық ақпарат құралдарында жариялауы салымшыларға қорды дербес таңдауға және зейнетақы заңнамасы бойынша берілген жинақталған зейнетақы қаражатын бір қордан екінші қорға аудару құқығын пайдалануға мүмкіндік береді [7].

Қазақстандық жинақтаушы зейнетақы жүйесі өзінің қысқа мерзім аралығында көптеген тосқауылдарға тап болды. Қазіргі таңда зейнетақы жүйесінде шешуді талап ететін көптеген мәселелер орын алуда.

Инвестициялық саясаттың жетілмеуі. ҚР зейнетақы нарығын реттеуші құқықтық-нормативті заңнамалық базасы ЖЗҚ-лар активтерін инвестициялауда қаржылық инструменттерге шектеулер қойылған. Оның салдарын, біріншіден, қарапайым халық көруде, себебі ЖЗҚ-лар рұқсат етілген қаржы құралдарынан орташа табыстылыққа ие болып, зейнетақы салымшылары ДЗШ-ға тек кішігірім бөлігін аударуда. Бұл ретте шетелдік тәжірибені ескеріп, зейнетақы салымдарын инвестициялауда заңнамалық түрде қаржы құралдары аясын кеңейтіп, ЖЗҚ-ларға зейнетақы салымшылары шоттарына «әділ» инвестициялық табысты аударуды ретке келтіру қажет. Жапония, Германия және бірқатар басқа мемлекеттерде мемлекеттің араласуы біршама жоғары. Сонымен, Жапония мен Германияда ЖЗҚ үшін өзіндік инвестициялау шегінің 10%-ынан басқа, келесі активтердің түрлеріне инвестицияланатын құралдардың жоғары шектері бекітіледі; яғни өнеркәсіптік фирмалардың акциялары, мүлік салымдары, шет елдік инвестициялар. Қазіргі кезде бұл лимиттер Германия мен Жапонияда, сәйкесінше, 20 және 30% акциялар бойынша, 5 және 20% мүлктік

инвестициялар бойынша, 4 және 30% шет елдік инвестициялар бойынша үлестерін құрайды [6].

Зейнетақы салымшыларының (тұрғындардың) зейнетақы жүйесіне тікелей қатыспауы және қаржылық сауаттылығының төмендігі. Қазақстандағы зейнетақы жүйесінің реформасы 15 жылдық тарихқа ие, аталған шара әр кезде мемлекеттің уәкілетті органдарының шетелдік тәжірибені ескере отырып, шақырылған мамандардың қатысуымен жасалып отырды. Алайда бұл реформаларда қазақстандықтардың қатысуы шамалы болды десек те болады. Қазіргі таңда Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорын құру мәселесі талқылануда. Алайда бұл сауалды қарапайым халық арасында талдау, сауалнама өткізу, әлеуметтік сұрау, т.с.с. шаралар байқалмайды. Бұл ретте тұрғындардың жинақтаушы зейнетақы жүйесіне деген сенімін арттыру, жүйені ортақ мүдделі жетілдіру мақсатында негізгі құндылық – адами факторды ескеру қажет. Бұл мәселе қарапайым халықтың қаржылық сауаттылығының төмендігінен десек те болады. Себебі қазіргі зейнетақы салымшылары өздерінің зейнеткерлік жасына жеткенінде қандай табысқа ие болатынын білмейді де, ол жайлы ойлануы да шамалы. Сондықтан елдегі әлеуметтік әл-ауқатты арттыру мақсатында тұрғындардың қаржылық сауаттылығын арттыру қажет.

Қор нарығы даму деңгейінің төмендігі. Зейнетақы салымдарын тартудың басты мақсаты халықты әлеуметтік қамтамасыз ету және инвестициялық табыс табу болып табылады. Еліміздегі зейнетақы жүйесіне қатысты заңнама инвестициялаудың шектеулі қаржы құралдарын рұқсат етеді, оған қоса отандық Қор нарығы да қаржы құралдары мен қызмет ету механизмі жағынан әлсіз, ал шетелдік қор нарықтарға инвестициялауға, біріншіден, шектеулер қойылған, екіншіден, отандық қаражаттардың сыртқа ағымы қайта орын алады. Бұл ретте ЖЗҚ-лардың алған инвестициялық табыстары да төмен, ал комиссиялық сыйақылар есептелгеннен кейінгі зейнетақы салымшыларының инвестициялық табысы мардымсыз көлемде қалып отыр. Сондықтан Қор нарығының барынша дамуы жинақтаушы зейнетақы жүйесінің толыққанды жұмыс істеуін қамсыздандырады.

Халықтың қартаю үрдісі. Қазіргі таңда қаржылық дағдарыстан кейінгі әлемдік зейнетақы нарығындағы мәселесі – халықтың қартаюы. БҰҰ бойынша, 2025 жылы ҚР 8% 65 жас және одан үлкен азаматтар болады. Жалпы Қазақстан «қартаюшы мемлекет» санатына жатқызылған. Зейнеткерлік жасқа келу шектері биологтармен, психологтармен, экономистермен, әлеуметтанушылармен әртүрлі бағаланатын шартты түрде кәріліктің басталуы деп санауға болады. Егде жастағы адамның жалпы жылдамдығы мен физикалық жылдамдығының төмендеуі сөзсіз, бірақ білімі, кәсіпқойлығы сақталады; жасының ұлғаюына байланысты шығындары көп жағдайда білімінің және тәжірибесінің жоғары сапалылығымен жабылады. Зерттеулер бойынша 60-69 аралығындағы адамдардың барлық өмірлік тәжірибесі 16-19 жастағылардың балама көрсеткішінен 19,8 рет жоғары; 20-24 жастағылардан – 4,34 рет, 25-29 жастағылардан – 2,74 рет, 30-34 жастағылардан – 1,83 рет жоғары екен. Егер әлемдегі барлық зейнеткерлердің арасындағы жұмыс істейтіндердің үлесі 1965 жылы 12% құраса, 1975 жылы 20,3%, 1995 жылы 19,2 %, 2005 жылы 15%, 2008 жылы 13%, ал 2011 жылы 7,9% құрайды. Бұл мәліметтер үлкен жастағы адамдардың шын мәнінде қоғамның еңбек резерві болып табылатындығын куәландырады. Жалпы елдегі зейнеткерлік жастың ұлғайту реформасын жасау қажет, алайда реформа сатылай түрде және халық әл-ауқатын ескеріле жүзеге асырылуы қажет [5].

Қорытындылай келе, Қазақстанның зейнетақы жүйесін дамытудың келешек перспективалары ұлттық экономиканың шикізат моделінен индустриялық-инновациялық моделіне өтуімен тығыз байланысты, оның басты құрамдас бөлігі қоғам мен мемлекеттің заманауи зейнетақы жүйесінің жалпы рентабельдігіне тікелей әсер ететін тыныс-тіршілігінің барлық салаларын жаңарту болып табылады, ал мемлекеттік шығыстарды жоспарлаудың негізгі басымдығы халықтың тұрақты өсуі, өмір сүру деңгейінің артуы және олардың әл-ауқатын нығайту болған және бола да беретінін атап өткім келеді.

Әдебиеттер

- 1 Құлпыбаев С., Мельников В.Д., Қаржы негіздері. – Алматы: LEM, 2009. – 463 б.
- 2 Марченко Г. Пенсионная реформа и развитие регионов капиталов в Казахстане // Банки Казахстана. – 2011. – №9. – С. 2-3.
- 3 Жамишев Б.Б. Пенсионная реформа в Республике Казахстан // Материалы республиканского семинара «Пенсионная реформа. Первые шаги: реалии и проблемы». – Алматы, 1998.
- 4 Хольцер П. Инвестиционная деятельность пенсионных фондов в Казахстане: факты, проблемы и рекомендации. – Вашингтон: Всемирный банк, 2010. – 96 с.
- 5 Зейнетақы салымдары мен орташа жалақы деңгейі http://www.kaz.stat.kz/digital/soc_politika/Pages/default.aspx
- 6 Анафиева Ж. Социально-экономические основы реформирования пенсионной системы. – Санкт-Петербург, 2008. – №9, 11-15 стр.
- 7 Финансовая отчетность накопительных пенсионных фондов Комитета РК по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций. URL: <http://www.afn.kz/?docid=780>

References

- 1 Kulpybaiyev S., Melnikov B.D., Karzhy negizderi: Almaty- LEM. 2009. – 463 b.
- 2 Marchenko G.A. Pensionnaya reforma v Respublike Kazakhstan. – Materyaly respublikanskogo seminarara «Pensionnaya reforma. Pervyye shagi: realii i problemy», - Almaty, 1998g.
- 3 Zhamishev B.B. Pensionnaya reforma v Respublike Kazakhstan. – Materyaly respublikanskogo seminarara «Pensionnaya reforma. Pervyye shagi: realii i problemy», - Almaty, 1998g.
- 4 Holcer P. Investicionnaya deyatel'nost' pensionnykh fondov v Kazakhstane: fakty, problem i rekomendacii. – Washington: Vsemirnyi Bank, 2012. – 96s.
- 5 Zeinetaky salymdary men ortasha zhalaky dengeyi http://www.kaz.stat.kz/digital/soc_politika/Pages/default.aspx
- 6 Anafieva Zh. Socialno-ekonomicheskie osnovy reformirovaniya pensionnoi systemy – 2008. - №9, Sankt-Peterburg, 11-15str.
- 7 Fynansoya otchetnost' nakopitel'nykh pensionnykh fondov Komiteta RK po regulirovaniu i nadzoru fynansovogo rynka i fynansovyv organizacii. URL: <http://http://www.afn.kz/?docid=780>